Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · "Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqar... DOI: 10.5281/zenodo.24319826

"MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR"

MEHNAT BOZORINI STATISTIK TAHLIL QILISHNING AHAMIYATI

BUTANOVA DILNOZA RUSTAMOVNA
Ma'mun universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi v.b prof

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehnat bozoridagi o'zgarishlarni dinamika qatorlari orqali statistik tahlil qilishning ilmiy va amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, dinamika qatorlar, mutloq o'sish, mutloq kamayish, o'sish sur'ati, ishsizlik.

Аннотация. Ushbu maqolada mehnat bozoridagi o'zgarishlarni dinamika qatorlari orqali statistik tahlil qilishning ilmiy va amaliy ahamiyati yoritilgan.

Ключевые слова: рынок труда, динамические ряды, абсолютный рост, абсолютное снижение, темп роста, безработица.

Annotation. This article highlights the scientific and practical significance of analyzing changes in the labor market through time series statistics.

Key words: labor market, time series, absolute growth, absolute decline, growth rate, unemployment.

Kirish

Statistika doim ommaviy ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni o'rganish jarayonida ularning mavjud holati bilan birgalikda ularning vaqt davomida o'zgarish me'yorini ya'ni o'sish va kamayish darajasini ham o'rganadi. Barcha hodisa va jarayonlar vaqt ichida o'zgarib boradi va bu jarayonlarni qayd qilib tahlil qilib borish zarur hisoblanadi. Hodisalarning vaqt bo'yicha o'zgarishini dinamika deb ataladi va ushbu jarayonni ifodalovchi har bir vaqt me'yoriga tegishli ko'rsatkichlar qatori dinamika qatori deyiladi. Dinamika qatorlarining tashkil topishi ikkita elementdan iborat bo'lib, bular muayyan vaqt va unga tegishli ko'rsatkichdir. Mazkur qatorlar vaqtga bog'liq ravishda ko'rsatkichlar tizimini ya'ni ketma - ketligini ifodalaydi. Rivojlanish xususiyatiga ko'ra dinamika qatorlari kuzatilayotgan jarayonga tegishli bo'lgan vaqt me'yori va har bir vaqtga aloqador bo'lgan hodisa me'yoridan iborat bo'ladi. Shu o'rinda mehnat bozorining rivojlanish jarayonlari ham statistikada mehnat bozori statistikasi deb yuritilib boriladi. Mehnat bozorining rivojlanish tendensiyalarini dinamika qatorlarida aks ettirish ularni tahlil qilish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar sharhi

Mehnat bozori iqtisodiy tizimning eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning rivojlanish xususiyatlarini chuqur tahlil qilish barqaror makroiqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda mehnat bozori ko'rsatkichlarini baholashda dinamika qatorlari, ya'ni vaqt bo'yicha o'zgarishlarni ko'rsatadigan statistik metodlardan keng foydalanila boshlandi. Ushbu

Published: 05.06.2026

Cite this article: Butanova Dilnoza Rustamovna (2026). Mehnat bozorini statistik tahlil qilishning ahamiyati. Emro Science and Education, 2(2). https://doi.org/10.5281/zenodo.24319826

© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

metodlarning qo‘llanishi iqtisodiy jarayonlarning ichki qonuniyatlarini aniqlash, trendlarni ajratish, mavsumiylikni tekshirish hamda asosli prognozlar ishlab chiqishda samarali vosita sifatida e’tirof etiladi. Shu tufayli, qariyib XX asrning o‘rtalaridan boshlab mehnat bozorining tendensiyaviy xususiyatlarini dinamika qatorlarida aks ettirishga qaratilgan tadqiqotlar yuzaga kelgan. Xususan, bu boradagi dastlabki iqtisodiy adbiyotlar sifatida J.M Keynsning “Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi” [J.M Keyns, 1936] asarida iqtisodiyotdagi o‘zgarishlar mehnat bozoriga ham bevosita ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, mehnat bozorida talab va taklifning vaqt bo‘yicha tebranishi iqtisodiy siyosatni rejalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, G. Becker, M. Friedman va P. Samuelson mehnat bozoridagi o‘zgarishlarni matematik modellashning zarurligini ta’kidlab, ishchi kuchi taklifining demografik va iqtisodiy omillar bilan bog‘liqligini vaqt qatori asosida tahlil qilgan [M. Friedman, 1961]. Bugungi kunga kelib mamlakatimizda Q. Abdurahmonov menat borzori va uning rivojlanishini [Q. Abdurahmonov, 2012], Xolmo‘minov Sh.R. menat munosabatlarini [Xolmo‘minov Sh.R, 2021 keng tadqiq qilganlar.

Tahlil va natijalar

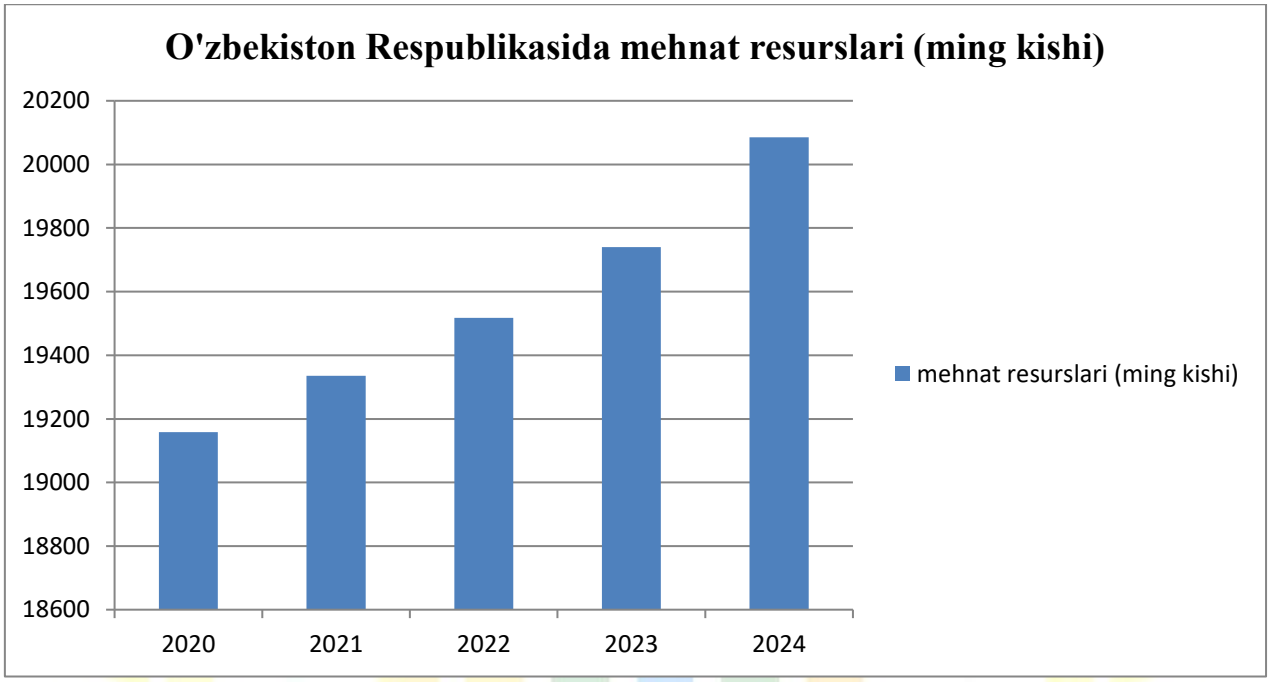
Mehnat bozori holati doim kuzatilib va uning statistik tadqiqotlari yuritilib borilgan. Xususan, mehnat bozori statistikasida mehnat resurslari statistikasi, iqtisodiy faol aholi statistikasi, bandlar statistikasi, ishsizlik statistikasi tarzida yuritilib boriladi va asosiy maqsad aholining bandlik darajasini oshirish orqali ularning farovonligini ta’minlashga qaratilgan hisoblanadi. Mehnat resurslari mohiyatini yoridigan bo‘lsak, mehnat resurslari – mehnatga qobiliyatli yoshdagi aholi hamda qonun hujjatlarida belgilangan iqtisodiy faollikning quyi va yuqori yosh chegaralariga kirmaydigan ishlayotgan shaxslar.

MR=MQA+IO’P.

Iqtisodiy faol aholi esa – mehnat faoliyatining daromad keltiruvchi har qanday turi bilan shug’ullanuvchi shaxslar, shuningdek ishga joylashtirishga muhtoj ish bilan ta’minlanmagan aholi. Iqtisodiy faol aholi shuningdek Qurolli kuchlarda xizmatni o’tayotgan shaxslarni ham qamrab oladi.

IF=IT+IM

Mamlakatimizda mehnat resurslari hajmi domiy ravishda statistikasi yurilib boriladi.[1- rasm]

Mamlakatimizda yuqoridagi rasmdan ko‘rishimiz mumkinki, mehnat resurslari miqdoran o’sgan qiymatlari namoyon bo‘lgan. Mehnat bozori ko‘rsatkichlarini statistik tahlil qilishda dinamika qatorlarida aks ettirish orqali ularni keng miqyosda tahlil qilish mumkin. Chunki dinamika qatorlarida davr ko‘rsatkichlari bir qator asoslarda yoritiladi. O’rganilayotgan hodisa va jarayonlarning dinamikasini miqdoriy tomondan baholashda quyidagi statistik ko’rsatkichlar qo’llaniladi: mutlaq o’zgarish; o’zgarish sur’ati, qo’shimcha o’zgarish sur’ati; bir foiz o’zgarishning mutlaq mohiyati.

Dinamika qatorlari ko’rsatkichlarini hisoblash ikkita davr darajasini taqqoslash natijasida olinadi. Odatda, taqqoslanadigan daraja sifatida qatorning birinchi yoki o’zidan oldingi yil darajasi qabul qilinadi. Taqqoslanish usuliga qarab, bu ko’rsatkichlar o’zgaruvchan va o’zgarmas bazali ko’rsatkichlarga bo’linadi. Ularni bazisli va zanjirsimon ko’rsatkichlar ham deb atashadi. Bazisli deyilishiga sabab qatorning barcha hadlari baza deb qabul qilingan bitta had bilan taqqoslanadi. Zanjirsimonda esa har bir taqqoslashda taqqoslash bazasi o’zgarib boradi. Quyidagi jadvalda mamlakatimizda ishsizlik darajasini dinamika qatorlarida aks ettiradigan bo‘lsak, ularni tahlil qilingan ko’rinishiga ham ega bo‘lamiz. [1- jadval]

O’zbekiston Respublikasida ishsizlar soni (2020-2024 yillar)

yillar	ishsizlar soni	Mutloq o‘sishi / kamayish (-,+)		Sur’ati o‘sish / kamayish %		Qo’shimcha o‘sish / kamayish %	
		Bazis	Zanjirsimo	Bazis	Zanjirsim	Bazi	Zanjirsim

			n		on	s	on
2020	1561,0	-	-	-	-	-	-
2021	1441,8	-119,2	-119,2	92.36	92,36	7,64	7,64
2022	1332,7	-228,2	-109,1	85,37	92,43	14,63	7,57
2023	1024,1	-536,9	-308,6	65,60	76,84	34,4	23.16
2024	836,0	-725	-188,1	53,55	81,63	46,45	53,55

Yuqoridagi jadvaldan ham ko‘rishimiz mumkinki, ko‘rsatkichlar dinamika qatorlarida aks ettirilgan bo‘lib, ular tahlili orqali ishsizlik darajasining qay darajada o’zgarganligi yaqqol ko’rishimiz mumkin. O’zgarish darajasi tahlili mutloq va nisbiy miqdorlarda aks ettirilganligi sababli ham boshqaruv qarorlarini qabul qilishda samarali ta’sir ko‘rsatish mumkin.

Xulosa

Mehnat bozorini doim statistik jihatdan tadqiq qilib borish muhim hisoblangan. Shuningdek, mehnat bozorida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni chuqur anglash va ularni prognozlash, mavsumiy tebranishlarni aniqlash muhimdir va bularni dinamika qatorlari orqali tahlil qilish jarayoni ilmiy- amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi. Ushbu usul mehnat bozori ko‘rsatkichlarining — bandlik darajasi, ishsizlik, ish haqi, mehnat resurslari tarkibi va migratsiya jarayonlarining — vaqt davomida qanday o‘zgarayotganini tizimli ravishda ko‘rsatib beradi. Dinamika qatorlaridan foydalanish orqali qisqa va uzoq muddatli tendensiyalar aniqlanadi, mavsumiy o‘zgarishlar ajratiladi, iqtisodiy siyosat natijalari baholanadi va kelajakdagi ehtiyojlar bo‘yicha ishonchli prognozlar tuziladi. Bu esa mehnat bozorini samarali boshqarishda samarali ko‘maklashiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Soatov N.,Nabiev X., Ayubjonov A.“Statistika”. Darslik. 2019 yil.-892 bet.
2. Otajanov U.A.“Statistika”. Darslik. 2025 yil. Urganch.- 480 bet.
3. Karimov A. Mehnat bozori iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.
4. Mamatqulov X., To‘xtayev B. Iqtisodiy tahlil va statistika. – Toshkent: Fan, 2019.

Axborot manbalari

1. www.stat.uz–O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi